

Վերափոխվելն այսօր մեզ խիստ անհրաժեշտ է

Սարգսյան Սուրեն Թ.

*պ.գ.դ., պրոֆեսոր, առաջատար գիտաշխատող, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ (Երևան, ՀՀ)
sargsyansuren@yandex.ru*

EDN: YFIQDV

Հայտնի ճշմարտություն է՝ երբ ես չի համակերպվում ու տեղավորվում մենքում, դառնում է չարդարացված էգոիզմ: Իսկ երբ այդ էգոն մոլորվում է իր իսկ հյուսած ուստայնում, մնում է մենակ և անօգնական: Նույնը պետությունների և ժողովուրդների դեպքում է: Ցավալի է, սակայն այսօր Հայաստանի Հանրապետությունն (ՀՀ) էլ տարածաշրջանում հստակ արժեքային դիրքավորում չունի: Ինչը չի կարելի ասել մեր հարևանների մասին: Նրանցից, Թուրքիան օրինակ, հավակնում է դառնալ տարածաշրջանի ռազմական առաջատարը և եվրասիական տրանզիտային տարբեր հոսքերի հիմնական կենտրոնը: Ադրբեջանը հանդես է գալիս որպես էներգետիկ ռեսուրսների խոշոր արտահանող, իսկ հարևան Վրաստանը՝ որպես տրանզիտային միջանցք և զբոսաշրջային կենտրոն: Հայաստանի դիրքորոշումը ոչ միայն հստակ չի, այլև ՀՀ-ն տարածաշրջանային որևէ էական խնդիր դեռևս չի լուծում և դա բերում է նրան, որ տարածաշրջանային գործընթացներից որևէ շոշափելի առավելություն չի ստանում, իսկ դա էլ իր հերթին բացասաբար է ազդում նրա պաշտպանունակության և տնտեսական զարգացման վրա:

Ինչ-որ իմաստով, այս ամենը փոխկապակցված են, քանի որ սրանից 100 տարի առաջ, նույն Թուրքիան և Ադրբեջանը, կարողանալով խլել ՀՀ-ի տարածքների զգալի մասը, նրան այնպիսի քարտեզ են պարտադրել, որն էապես սահմանափակում է նրա պաշտպանական, տրանզիտային ու ռեսուրսային հնարավորությունները և հարկադրում է չափազանց անբարենպաստ աշխարհագրական պայմաններում պահպանել գոյությունը: Եթե այս ամենն առանց արմատական փոփոխությունների այսօր էլ շարունակվի, ապա մեր անվտանգային մարտահրավերները ոչ միայն չեն լուծվի, այլև կշարունակվեն սրվել, սպառնալով արդեն բուն անկախ պետության գոյությանը, ինչպես դա տեղի ունեցավ 1920 թվականին:

Ցավն այն է, որ հայ քաղաքական միտքն էլ դեռ հստակ պատասխան չի տվել այն հարցին, թե ինչպես է պետք դուրս գալ այս աշխարհաքաղաքական և արժեքային փակուղուց: Ներկայումս իշխող վարչակարգի և նրա տարբեր սատելիտների հիմնական թեզն այն է, որ Հայաստանը նեոթուրանական նախագծին դիմագրավելու բավարար ռեսուրս չունի, ուստի նրա միակ հեռանկարը հավաքական Արևմուտքի հովանավորությամբ այդ նախագծի մաս դառնալն է և դրանով իր գոյությունն ապահովելը: Այս տրամաբանության մեջ են տեղավորվում վերջինիս բարեհաճությունը ստանալու ակնկալիքով նրա անվերջանալի զիջումները թուրք-ադրբեջանական տանդեմին: Իսկ գործող ընդդիմության հիմնական թեզն էլ այն է, որ ընդհակառակը, պետք է հենվել Ռուսաստանի և մասամբ Իրանի վրա, և հակազդել այդ նեոթուրանական ծրագրին, մաս դառնալով ձևավորվող Հյուսիս-Հարավ առանցքին:

Երկու մոտեցումներն էլ, սակայն, անվտանգության լիարժեք լուծում չեն ապահովում: Առաջինի դեպքում, որևէ երաշխիք չկա, որ թուրք-ադրբեջանական տանդեմը, դառնալով Հայաստանի փաստացի սուվերենը, երկարաժամկետ հեռանկարում կհանդուրժի նրա գոյությունը: Եթե նույնիսկ հիմա այն համաձայնվի հավաքական Արևմուտքի ճնշման ներքո առերևույթ խաղաղության պայմանագիր կնքել, նրա հաջորդ գործողությունը լինելու է Արցախի հայաթափումը, իսկ դրանից հետո հերթը հասնելու է Սյունիքին, Վայոց ձորին, և Հայաստանի այլ, համեմատաբար նոսր բնակեցված արևելյան տարածքներին, որի նկատմամբ հավակնությունները Ադրբեջանը բնավ չի թաքցնում: Երկրորդ տարբերակը, հարկավ, մեզ համար արտաքուստ ավելի բարենպաստ է, սակայն առանցքային բացն այստեղ այն է, որ թե՛ Ռուսաստանը, և թե՛ Իրանը այսօր Արևմուտքի հետ ունեն լրջագույն խնդիրներ: Դա արագ սպառում է նրանց ռեսուրսները և նույնիսկ վտանգի տակ դնում այդ երկրներից յուրաքանչյուրում իշխող վարչակարգերի կայունությունը և դրա հետևանք՝ մեր տարածաշրջանում հիմնարար դերակատարություն պահպանելու նրանց կարողությունը: Դրա առաջին նախանշանները մենք տեսանք 2020 թ. Արցախյան պատերազմի ժամանակ, երբ ռուս-իրանական տանդեմը փաստացի զիջեց իր դիրքերը թուրք-ադրբեջանականին և արդյունքում ընդամենը ժամանակավոր դադար շահելու հեռանկարով զոհաբերեց նաև հայության կենսական շահերը: Նույնը տեսնում ենք նաև այս օրերին, երբ Արցախը գտնվում է շրջափակման մեջ:

Հայ քաղաքական մտքում դեռևս սաղմնային վիճակում առկա է նաև երրորդ, ուղղությունը: Դրա հիմքում այն գաղափարն է, որ որպես աշխարհասփյուռ ազգ, որը որոշակի ռեսուրսներ և ազդեցություն ունի տարբեր խոշոր երկրներում, հայությունը պետք է հավակնի գլոբալ

դերակատարության և փորձի ողջ աշխարհի համար դառնալ արժեքավոր: Դա Հայաստանին հավելյալ մեծ ռեսուրսներ կտա և կօգնի հաղթահարել աշխարհագրական դիրքով պայմանավորված սահմանափակումները: Այս գաղափարի հիմնական ջատագովներից Վազգեն Մանուկյանն իր «Անհաղթահարելի ցանկություն» հոդվածում առաջ է քաշել այն թեզը, որ հայերը պետք է հավակնեն աշխարհի մասշտաբով մեծ խնդիրներ լուծելու: Այդ դեպքում նրանք կվերականգնեն իրենց գլոբալ կարևորությունը, ինչպես նախկինում, երբ նրանց ձեռքում էր հայտնվել Հնդկաստանից Եվրոպա տարանցիկ առևտուրը: Սա շահեկան գաղափար է, սակայն պահանջում է պատասխանել առնվազն երկու կրիտիկական հարցի՝ առաջինը, կոնկրետ ինչ իրատեսական դերակատարության մասին կարող է գնալ խոսքը և մինչև այդ դերակատարությանը հասնելը, ինչպես խուսանավել մեզ շրջապատող գիշատիչների միջև և թույլ չտալ պետության կորուստը: Հետո էլ Հայաստանից դուրս ապրող հայությունը հայազգի բնակչություն է և ոչ թե ազգ կամ ժողովուրդ: Իսկ բնակչությունը ժողովուրդ է դառնում է երբ համախմբվում է որևէ գաղափարի շուրջ: Ժողովուրդն էլ երբ համախմբվում է ազգային շահի հիմքով, դառնում է ազգ: Բնակչությունը, ժողովուրդը և ազգը նույն նյութի տարբեր վիճակներն են, ինչպես ջրի գոլորշի, հեղուկ և սառույց վիճակները: Ջրի դեպքում դա ավելի պարզ է և տեսանելի, իսկ հայության դեպքում շատ ավելի դժվար է: Քանի որ դա պարզ չես տեսնի, այլ միայն մտքով: Հետևաբար հարկավոր է հստակ ու հասկանալի շարադրված ազգային գաղափարախոսություն, որը համայն հայությունը ազգի կվերածի, ինչպես դա եղել է օրինակ Իսրայելի դեպքում:

Այս առիթով ուզում եմ դիմել սոցցանցերում գրեթե ամեն օր սեփական կարծիքը բոլորին պարտադրող օգտատերերին: Ռեմբոնե ջան, մի քիչ հանգիստ տվայտվեք և հասկացեք վերջապես, կայսրություններն այլ ժողովուրդներին կլանելու համար նախ պայքարում են նրանց ազգային գաղափարների և մյուս արժեքների դեմ, հետո նրանց հավատացնում են, թե ազգային արժեքները անկարևոր ու հնացած են: Իսկ արդիական են իրենց արժեքները: Այդպիսով, երբ քարոզում են ազգային արժեքների մոռացում, իրականում քարոզում են իրենց արժեքների տարածում: Այսինքն՝ ոչ ազգային արժեքները հենց կայսրությունների արժեքներն են, որոնք և հռչակվում են առաջադեմ ու օրինակելի: Պետք է ընդունել, որ ազգերը վերանում են նաև իրենց արժեքները կորցնելով և ուրիշների արժեքներն ընդունելով: Մեր պարագայում, խիստ վտանգավոր է ազգային ինքնագիտակցության, ազգային արժեքների դեմ պայքարը, մանավանդ որ արնախում հարևանները հակառակն են անում և անհիմն բարձրացնում չունեցած ազգային նշանոցը: Այնպես որ, պոպուլիստ, դեմագոգ, ազգայինը հաշվի չառնող, անսկզբունք, ոչ մի իզմի չդավանող քաղաքական ուժը երբ փորձում է մեկին կուռք դարձնել, կուրորեն հավատացնել այդ մեկին, հարկավոր է զգույշ լինել, իրատես, լսել տարբեր քաղաքական տեսակետներ, հաշվի առնել աշխարհաքաղաքական առկա գործընթացները, գերտերությունների իրական նպատակները, ՀՀ-ի պոտենցիալը, ուժը, իրական կարողությունը և ոչ թե ցանկություններով առաջնորդվելով երկիրը և ժողովուրդին տանել արկածախնդրության և վերջակետ դնել մեր ինքնությանը:

Փոխանակ այդ սկզբունքներին դավանելու, անկախությունից ի վեր մեր բոլոր կառավարությունների քաղաքական գծից բացակայեց պետական շահի բացարձակ գերակայության գաղափարը: Այնինչ, պետական շահերի սպասարկման նպատակասլաց գործընթացում, կառավարությունները չպիտի երկմտեին և հանուն բարձրագույն պետական շահի պաշտպանության անեին ամեն ինչ: Դա չեղավ, քանի որ այսօրվա իշխանությունների հոգեհայր Լևոն Տեր Պետրոսյանն ազգային գաղափարախոսությունը կեղծ կատեգորիա համարելով՝ երկիրը գիտակցաբար դրեց այնպիսի հունի մեջ, որը շարունակվեց անկախության բոլոր տարիներին և որին այսօր մենք ակնատես ենք: Քոչարյանն այդ ընթացքը փոխելու հնարավորություն ուներ, բայց չկարողացավ կամ չցանկացավ օգտագործել այն: Իսկ Մերժ Սարգսյանը ոչ միայն չցանկացավ ընթացքը փոխել, այլև ավելի հաստատուն գնաց այդ ուղով՝ երկիրը մղելով ներկա տխուր իրականություն:

Այսօր, երբ մեր երկիրն ու պետականությունը վտանգված են, անհատների դերակատարությունը դառնում է ճակատագրական: Երկիր կառուցելու համար, երկրին հարկավոր են պետական և ոչ թե քաղաքական գործիչներ: Քանզի պետական գործիչներն իրենց ծրագրերն իրականացնում են գալիք մի քանի սերդի համար, իսկ քաղաքական գործիչներ՝ ընտրություններում հաղթելու: Իսկ քանի որ մեզանում գերակշռում են քաղաքական գործիչները, առանց հեղաշրջման կամ արտաքին հարձակման պետությունը կարող է փլուզվել հենց ներսից: Այսինքն, թշնամին ես-ի սահմաններում է և ոչ այլ տեղում: Սա հայտնի միտք է: Այս առումով հետաքրքիր է Իոսիֆ Բրոս Տիտոյի (Հարավսլավիայի նախագահ 1953-1980 թթ.) պետությունները քանդելու ձևերի մասին տեսությունը, որում նա դիտարկում էր պետություններ կործանողների չորս խումբ.

ա) տիրակալներ, ովքեր լիովին հավատում են իրական ժողովրդավարությանը և ընտրում լավագույններին, բայց միայն իրենց ընտանիքից, կուսակցությունից ու իրենց հարևաններից ու համաքաղաքացիներից:

բ) սահմանափակ մտածողներ, ովքեր արժանավոր մասնագետներին հնարավորություն չեն տալիս կառավարման համակարգի աշխատանքներին մասնակցելու, որը հիասթափեցնում է նրանց և հանգեցնում մասնագիտությունից, ապա նաև երկրից հեռանալու որոշման:

գ) այթոռապաշտներ, ովքեր պնդում են, որ մեռնելուց հետո էլ իրենց թաղեն իրենց այթոռով: Այս տեսակն ասելով այթոռ՝ նկատի ունեն իրենց և՛ հակառակը: Սրանք ևս երիտասարդ մասնագետներին դրսևորման հնարավորություն չեն տալիս:

դ) հնազանդություն նախընտրողներ, ովքեր հոգուտ իրենց ես-ի քծնող կամակատարների սահմանափակում են նախաձեռնող և արհեստավարժ կադրերի առաջխաղացումը: Իսկ հզոր պետություն կառուցելու համար Տիտոն առաջարկում էր հիմնավորապես բարեփոխել ընտրական համակարգը: Ի դեպ, ՀՀ-ում անցկացվում են խորհրդարանական ու համայնքային ընտրություններ, որոնք երկուսն էլ լուրջ կատարելագործման կարիք ունեն:

Վերափոխումներն, իհարկե, անհրաժեշտ են և անխուսափելի, բայց ներկա պահին մեզ համար ավել կարևորը նախ՝ ինքնափոխվելն է, զգաստ ու սթափ մտածողությունը, համախմբվածությունը, միմյանց ունկնդիր լինելու կարողությունը և ամենակարևորը իրար սիրելու ունակություն դրսևորելը...

19/04/2023